

Галина Фещенко

ПЕРЕПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ДО КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ (20–30-ті РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті розкрито організаційні та методичні аспекти проведення педагогічної перепідготовки педагогічних кадрів у 20–30-х роках ХХ століття; проаналізовано діяльність та нормативні документи керівних органів перепідготовки працівників освіти. Досліджено процес підготовки вчителів до краєзнавчої роботи в школі. Проаналізовано навчально-методичне забезпечення освітян з перепідготовки; виявлено найпоширеніші форми перепідготовки: курси, конференції, семінари, методичні наради, з'їзди та ін.

Ключові слова: перепідготовка педагогічних кадрів, краєзнавча робота, конференції, з'їзди, організаційні форми.

Модернізацію сучасної української освіти неможливо здійснити, залишивши поза увагою вітчизняний педагогічний досвід. Тому актуальності набуває старанне вивчення і об'єктивне висвітлення надбань історико-педагогічної науки, сконцентрованої у теоретичному та практичному доробку перепідготовки працівників освіти. На окрему увагу заслуговує організація та проведення педагогічної перепідготовки педагогічних кадрів у 20–30-х роках ХХ століття, що здійснювалась у непростих соціально-економічних умовах, у період пошуків шляхів розвитку шкільної освіти.

Проблеми перепідготовки педагогів розглядали у працях такі учені досліджуваного періоду, як Я. Гайлис, І. Кудокоцев, П. Луцький, П. Мостовий, Є. Равич-Щербо, Я. Ряппо, К. Федорівський та ін.; та сучасні дослідники – Л. Войтова, М. Костриця, М. Крачило, В. Майборода, В. Обозний, О. Тімець, Л. Сігаєва та ін.

Мета статті – розкрити організацію та проведення педагогічної перепідготовки педагогічних кадрів до краєзнавчої роботи у 20–30-х роках ХХ століття.

Шкільна реформа початку 20-х років ХХ століття вимагала кардинальних змін у педагогічній теорії та практиці. Новими знаннями, уміннями та навичками мали оволодівати і педагогічні працівники. Однією з форм підвищення педагогічної кваліфікації на той час була так звана перепідготовка працівників освіти, яку зобов'язані були забезпечити методичні органи, запропонувавши результативні методи роботи.

У ході педагогічної перепідготовки вчителям належало ознайомитись з новими методами роботи, планами, програмами та ін. Про педагогічну перепідготовку освітянин К. Федорівський писав: «Ясно, що

це не є просте, механічне накопичення знань, хоч-би й нових. Підперепідготовка не є й старі знання плюс нові. Ні. Вона – органічне поєднання старого, доцільного, з новим. Це – цілковита переробка, перетворення педагога... підперепідготовка – це горнило, де вчитель має не перепідготуватись, а переродитись, перетопивши й міцно залютувавши в одну суцільну, однородну масу старе й нове знання, старий і новий катехиз. Підперепідготовка – це, так-би мовити, педагогічне омолодження нашого вчительства» [28, с. 78].

Краєзнавча робота вчителя та підготовка до її проведення були основою педагогічної перепідготовки. Непідготовленість вчителів до роботи у нових умовах загальноосвітніх навчальних закладах на початку 20-х років ХХ століття була суттєвою перешкодою у створенні нової трудової школи.

Тому перед вчителем, за словами дослідника П. Луцького, постає багато завдань, а саме: «На його плечі в більшості випадків лягає організаційне оформлення краєзнавчого руху, втягнення культурних сил села до краєзнавчого об'єднання. Крім цього, безпосередня праця на своєму виробництві – в школі ставить перед ним вимоги самому знати свій край, прищепити краєзнавчі знання своїм учням та зробити з них майбутню зміну краєзнавців» [16, с. 118]. Щоб виконувати поставлені завдання – організувати вивчення свого краю вчитель мав володіти широкими знаннями з різних наук.

Тому основними завданнями перепідготовки працівників освіти було поглиблення і розширення їхніх знань, всебічне ознайомлення з методами вивчення об'єктів освітньої діяльності. Суть цієї роботи полягала не в передачі готових знань, а у виробленні умінь організувати широкі маси робітників і селян навколо культурно-творчої роботи. Для цього учитель повинен володіти методами краєзнавства, знати об'єкт роботи, його соціальні, професійні і психологічні особливості, форми і методи його вивчення [19, арк. 3, 5]. Крім того, здійснюючи краєзнавчу роботу вчитель мав знати особливості певних галузей виробництва. З цією метою у зміст перепідготовки включалося вивчення виробництва, насамперед місцевого краю, як частини всієї країни і всього світу. Це вивчення мало відбуватися не на лекціях або з книг, а шляхом проведення власних досліджень [6, с. 98].

На всеукраїнських нарадах з питань освіти, що відбулись у березні і серпні 1920 року [25, с. 6] та у червні 1921 року [4, с. 63] також наголошувалося на необхідності перепідготовки шкільного вчителя, зокрема і в напрямі організації і здійсненні краєзнавчих досліджень.

Як зазначав Я. Ряппо на Всеукраїнській нараді губернських і окружних інспекторів народної освіти (25–31 травня 1925 р.), актуальним завданням на найближчі роки освітніх органів визначена перепідготовка педагогічної кваліфікації працівників освіти від сільського вчителя до

професора вищої школи включно [26, с. 9].

У процесі такої перепідготовки, на думку Є. Равич-Щербо, вчитель повинен переоцінити здобуті раніше знання і навички, саме переоцінити, а не відкинути їх. Переоцінка досвіду і практики для задоволення потреб суспільства мала здійснюватися через наближення вчителя до навколишнього середовища [24, с. 29].

Крім конференцій ці питання порушувались і обговорювались на учительських з'їздах (районних, окружних), які незмінно викликали інтерес вчителів, оскільки наповнювали щоденну роботу новою інформацією, знаннями з методики, а також давали можливість обмінюватись досвідом. На окружні з'їзди педагогічні працівники прибували з уже напрацьованими матеріалами, а тому мали чим поділитися зі своїми колегами. Питання, які розглядались на з'їздах мали практичний характер, тому сприяли збагаченню знаннями, підвищували культурний рівень педагогічних кадрів. Важливим було те, що вчителі нової формації відзначали – «наша школа, наша освіта – це наш світогляд, що гармонізує з нашими бажаннями, і тут джерело нашої енергії» [13, с. 3; 15, с. 133–135].

Для планової організації кампанії з перепідготовки педагогічних працівників наприкінці 1923 р. Народний комісаріат освіти при Головоцвуху провів засідання Комісії з перепідготовки робітників освіти. На засіданні були розглянуті та затверджені проекти плану роботи та Положення про перепідготовку, розроблені Є. Равич-Щербою. Положення передбачало реорганізацію Комісії з перепідготовки робітників освіти в Центральне бюро з перепідготовки робітників освіти, яке очолив Є. Равич-Щерба. Свою роботу Центральне бюро розпочало 7 січня 1924 року [9, арк. 19; 11, арк. 10]. Затверджені «Положення про бюро з перепідготовки» та «План роботи з перепідготовки» були направлені у відділи освіти для ознайомлення та внесення коректив. Виявлені у процесі ознайомлення недоліки та пропозиції мали надійти до Центрального бюро з перепідготовки робітників освіти впродовж місяця [20, арк. 3–6; 21, арк. 2]. Що стосується матеріальної сторони проведення кампанії з перепідготовки, то лише частково вона фінансувалась Центральним бюро з перепідготовки працівників освіти. Інша частина необхідних коштів виділялась з місцевих бюджетів. Водночас відділи освіти на місцях відповідно до місцевих умов та матеріальних можливостей складали свої робочі плани з перепідготовки учителів [3, арк. 1].

Так, при Головоцвуху було створено Центральне бюро з перепідготовки, при губнаросвітах – губерніяльні бюро, при окружних інспекторах освіти – окружні бюро, у районах роботу з перепідготовки проводили окрбюро через своїх уповноважених осіб [18, с. 196; 23, арк. 212].

Кожне із створених бюро мало свої чітко окреслені завдання. Так,

Центральне бюро здійснювало керівництво перепідготовкою у державному масштабі; розробляло навчальні плани і програми; визначало мінімум вмінь, знань та навичок, якими мали володіти вчителі; організовувало центральне лекторське бюро та центральні курси для підготовки керівників педагогічних об'єднань; видавало необхідну навчально-методичну літературу. До завдань губерніальних бюро належало: керувати справою в межах губернії та проводити всі заходи щодо перепідготовки педагогічних кадрів відповідно до місцевих умов. До завдань окружних бюро належало: управління перепідготовкою в окрузі та виконання всіх заходів передбачених центральним та губерніальним бюро. Уповноважені при районах керували справою у своїх районах та стежили за виконанням директив вищих інстанцій [23, арк. 212–213].

Виняткове значення, якого надавали кампанії з перепідготовки працівників освіти, потребувало не тільки правильної її організації, планового і поглибленого проведення, але і точного обліку роботи, досягнень, недоліків, досвіду. Зведення, що всебічно висвітлювало роботу належало систематично повідомляти у Центральне бюро, яке встановило систему місячних звітів всіх бюро з перепідготовки. Окружні бюро представляли в губерніальні бюро свої місячні звіти не пізніше 5 числа наступного за звітним місяцем. Губерніальні бюро подавали свої звіти в Центральне бюро з розрахунком, щоб звіт надходив не пізніше 15 числа того ж місяця. Перший звіт губерніального бюро охоплював усю його роботу та окружного бюро з моменту їх створення і по перше травня поточного року [2, арк. 51–52].

З метою залучення широких кіл педагогічної громадськості до справи перепідготовки працівників освіти, губерніальним та окружним бюро належало розробити і запровадити в життя план кампанії з питань перепідготовки, опублікувавши його в місцевій пресі. У роботу з організації опублікування залучалися не тільки представники керівних органів і організатори, а й працівники освіти. У зв'язку з цим всім редакціям газет і журналів рекомендувалось «широко відкрити свої сторінки для статей, що стосуються перепідготовки» [3, арк. 17].

Так, Центральне бюро з перепідготовки працівників освіти, співпрацюючи з різними видавництвами (наприклад, видавництво «Работник Просвещения» [Москва], Державне видавництво України, видавництво «Путь просвещения») вело переговори про замовлення видання, розподіл відповідної літератури та педагогічної преси для організації з перепідготовки. У свою чергу видавництва розсилали необхідну кількість книг та журналів усім окружним відділам освіти та педагогічним курсам, які займалися цим питанням. Про одержану літературу вони звітували перед Центральним бюро. Наприклад, у лютому 1924 року Центральне бюро України з перепідготовки замовило у московському видавництві «Работник Просвещения» літературу та журнали, такі як: «Народный учитель» – 767 примірників, «На путях к

новой школе» – 62, «Педагогические курсы на дому» – 62 примірники. У березні це замовлення вже було виконано [5, с. 40; 8, с. 37; 10, с. 60; 12, с. 4; 27, с. 50].

Кампанія з перепідготовки працівників освіти привертала увагу громадських і педагогічних організацій, описувалась у статтях періодичних видань, у книгах, присвячених цьому питанню. Першим і основним виданням в Україні був «Порадник до перепідготовки робітників освіти» (1924), виданий Центральним бюро з перепідготовки, в якому висвітлювались основні завдання перепідготовки та вказівки керівного характеру про організацію цієї кампанії у всеукраїнському масштабі. Збірник супроводжувала вступна стаття, він містив циркуляри та положення про перепідготовку, методичні листи Центрального бюро, а також плани і програми курсів. Особливо важливими вважались методичні листи з планами проведення перепідготовки, її зміст і методи [1, с. 152; 22, с. 146].

Отже, Центральне бюро з перепідготовки давало загальні вказівки, передбачало способи та місця, визначало організаційні форми перепідготовки.

Як свідчать матеріали досліджуваного періоду, ще у середині лютого 1924 р. було розроблено такі документи: організаційний план перепідготовки працівників освіти; схеми гуртків, об'єднань, конференцій; розклади групових занять; програми; визначено мінімум необхідної літератури. Крім того, складено бібліографічні покажчики з усіх дисциплін; визначено терміни проведення губернських, окружних, районних курсів; розроблено кошторис; дібрано лекторів для губернських інструкторських курсів [18, с. 196].

Пізніше, зі змінами в організації Наркомосу, у лютому 1925 року перепідготовкою вчителів почав займатися новостворений орган – Державний науково-методологічний комітет (Держнаукметодком). В обов'язки Комітету входило керівництво та контроль за всіма закладами і установами народної освіти [14, с. 138; 26, с. 5]. Після створення Держнаукметодкому Центральне бюро з перепідготовки працівників освіти та його органи на місцях були ліквідовані.

На початку 1926 року справа перепідготовки працівників освіти зосереджується в інституціях Упрсоцвих, що працювала під керівництвом Науково-педагогічного комітету, а на місцях – в Окрметодкомах, а сама робота з перепідготовки педагогічних кадрів вважалася «невід'ємною частиною Упрсоцвиху в справі побудови нової школи» [17, с. 9–10].

Маючи підтримку освітніх керівних органів, вчителі мали бажання працювати «по-новому» не тільки в школі, а й серед дорослого населення, а для цього – підвищувати власну кваліфікацію [6, с. 94].

Дослідження засвідчило, що найпоширенішими формами перепідготовки працівників освіти у досліджуваний період були: курси, конференції, семінари, методичні наради, з'їзди. Кожна з цих форм

відіграла позитивну роль у підготовці працівників освіти до роботи в новій школі за комплексними навчальними програмами та активними формами і методами навчання. Проте на проведення цих заходів витрачались досить значні кошти, а тим часом вони недостатньою мірою задовольняли потреби щодо підготовки педагогічних кадрів. Тому для підготовки працівників освіти до краєзнавчої роботи у навчально-виховному процесі необхідною умовою була безперервна робота вчительства над собою, тобто самоосвіта. Адже учитель – це не тільки той, хто знає, але й той, що вчиться. Учитель повинен у своїй роботі помічати і розуміти життя, а також уміти вирішувати різноманітні питання, а для цього постійно вдосконалюватись. Тому вчительство у повсякденній роботі мало займатися самоосвітою [7, с. 62].

На початковому етапі перепідготовки педагогічних кадрів як в центрі, так і на місцях переважали пасивні методи (лекції, співбесіди) і зовсім мало часу відводилось активним методам роботи – екскурсіям, лабораторним і гуртковим заняттям, дослідницькому методу та ін. Курси та конференції були надто змістовно перевантажені через бажання їх організаторів дати вчителям якнайбільше інформації. Незважаючи на ці недоліки робота, мала чимало позитивного: вчителі збагачувались новими знаннями, ознайомлювались з новими методами краєзнавчої роботи. Головним було те, що працівники освіти усвідомлювали важливість і необхідність перепідготовки, що було надійною гарантією успішної роботи в майбутньому [6, с. 95].

Підсумовуючи вищевикладене, ми дійшли висновку, що кампанія з перепідготовки педагогічних кадрів у 20–30-х роках ХХ століття мала цілеспрямований характер. Для її організації і проведення були створені керівні органи, розроблені нормативні документи, визначені форми та методи роботи. Особлива увага зверталася на краєзнавчу підготовку вчителів та здійснення її в школах країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. А. Г. Рекомендуемая к переподготовке литература для работников просвещения / А. Г. // Путь просвещения. – 1924. – № 7. – С. 152–153.
2. Всем Губбюро по переподготовке работников просвещения // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 4, спр. 850. – Арк. 51–52.
3. Всем Губоно, Окроно, Губпросам и Окрпросам // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 4, спр. 958. – Арк. 17.
4. Всеукраинское совещание по просвещению (15–17 июня 1921 г.). – Х. : Изд-во Наркомпроса УСРР, 1922. – 86 с.
5. Всім Губвідно і Окр. Відно // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 4, спр. 962. – Арк. 40.
6. Гайлис Я. I Всероссийская конференция по переподготовке работников социального воспитания / Я. Гайлис // На путях к новой школе. – 1924. – № 3. – С. 92–107.

7. До всіх райінспекторів та профосередків спілки Робос // Радянська школа. – 1927. – № 2. – С. 61–63.
8. До Наркомосу // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 4, спр. 961. – Арк. 37.
9. До Українського Комітету Краєзнавства // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 6, спр. 8595, 128 арк.
10. До ФЕУ // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 4, спр. 962. – Арк. 60.
11. Доклад о работе по переподготовке т. Р.-Щерба // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 4, спр. 956. – Арк. 10.
12. Издательству «Работник Просвещения» (Москва) 16/II. 1924 г. // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 4, спр. 962. – Арк. 4.
13. Крупская Н. Об учительском съезде / Н. Крупская // На путях к новой школе. – 1925. – № 2. – С. 3–4.
14. Кудогоцев І. Робота Державного Науково-Методологічного Комітету за 1926–27 академ. рік / І. Кудогоцев // Шлях освіти. – 1927. – № 11. – С. 138–141.
15. Л. Р. Учительські з'їзди Київщини / Л. Р. // Радянська освіта. – 1924. – № 11–12. – С. 133–135.
16. Луцький П. До питання про чергові завдання краєзнавства / П. Луцький // Радянська школа. – 1928. – № 4. – С. 117–122.
17. Мостовий. Переведення перепідготовки робітників Соцвиху на нові рейки / Мостовий // Радянська освіта. – 1926. – № 6. – С. 6–10.
18. Педагогічна перепідготовка на місцях // Путь просвещения. – 1924. – № 7. – С. 195–196.
19. Переподготовка работников политпросвета // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 4, спр. 957. – Арк. 11.
20. План работы по переподготовке работников просвещения соцвосо // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 4, спр. 958. – Арк. 17.
21. Положение о бюро по переподготовке работников просвещения соцвосо // Ф. 166, оп. 4, спр. 958. – Арк. 21.
22. Порадник до перепідготовки робітників освіти / за ред. Є. А. Равич-Щерби. – Х. : Червоний шлях, 1924. – 134 с.
23. Порадник робітника освіти. – Х. : Укрбюро ЦК спілки робіт. освіти, 1924. – 508 с.
24. Равич-Щербо Е. К вопросу о формах и методах переподготовки / Е. Равич-Щербо // Путь просвещения. – 1924. – № 7. – С. 28–36.
25. Ряппо Я. Чергові завдання науково-методологічної роботи / Я. Ряппо // Шлях освіти. – 1926. – № 1. – С. 1–12.
26. Ряппо Я. П. Організація методологічної роботи / Я. П. Ряппо // Путь просвещения. – 1925. – № 5–6. – С. 3–12.
27. Список літератури одержаної від Центрального Бюро по перепідготовці вчителів для Губпедкурсів // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 4, спр. 961. – Арк. 50.
28. Федорівський К. Педперепідготовка / К. Федорівський // Радянська освіта. – 1924. – № 7. – С. 77–83.